

Befigyel, bepuszil, beújt... **Néhány *be* igekötős neologizmus jelentésének vázlata**

1. Bevezetés

A magyar nyelvben létező igekötőknek a kommunikációban betöltött szerepe, funkciója igen sokféle lehet. Néhány év óta megfigyelhető egyes igekötők gyakori használata bizonyos igetövekkel összekapcsolva; gondoljunk a *levág* 'megért', *megvezet* 'becsap', *megeggliz* 'a Google keresőprogrammal adatot keres' szavakra. Ezek a – gyakran a szlengehez tartozó – újdonságok nem találhatók meg értelmező szótárainkban, bennük leggyakrabban új jelentést fedezhetünk fel. Ezek közül az új szavak, neologizmusok közül mutatok be olyan példákat, melyek a *be* igekötőt tartalmazzák, s az elmúlt néhány évben jelentek meg.

2. Az igekötőről

Az igekötőről általánosságban elmondható, hogy „(...) olyan – a határozószókkal rokon – viszonyzó, amely tipikusan igéhez (...) kapcsolódik, s elsősorban lexikai-szemantikai szerepű nyelvelem, az igék jelentésének módosítására, megváltoztatására szolgál (...)” (Balogh 2000: 264) – olvasható a *Magyar grammatika* című egyetemi tankönyvben. „A magyar igekötők viszonylagos fiatalsága nemcsak formai, hanem szemantikai oldalról is alátámasztható. Az, hogy a magyar igekötők többsége még ma is híven őrzi eredeti irány- vagy helyhatározói jelentését (pl. *ki-*: *kimegy*, *be-*: *bejön*, *le-*: *lemegy*), arra mutat, hogy a szemantikai átértékelődés folyamata esetükben még nem zárult le teljesen” – mutat rá Pátrovics Péter *Magyar Nyelvőr*-beli tanulmányában (Pátrovics 2002: 481–482).

„Az igekötők legrégebbi funkciója a cselekvés irányának a megjelölése (...). Az igekötők másik funkciója az aspektus- és az akcióminőség-képzés (...)” (pl. perfekтивálás, mozzanatosság, folyamatosság stb.). „Az igekötők harmadik funkciója az úgynevezett jelentésspecializáló szerep (...)” (pl. *gondol–meggondol*, *sóz–elsóz*, *néz–felnéz* stb.) (Balogh 2000: 265–266) – foglalja össze a *Magyar grammatika* az igekötők legfontosabb funkcióit.

3. A *be* igekötő

Vegyük most sorra a legfontosabb tudnivalókat a *be* igekötőről a korábbi és az újabb szakirodalom segítségével!

A *Nyelvművelő* kézikönyvben (1980) a következőket olvashatjuk a róla: „A *be* egyik leggyakoribb, ősi igekötőnk. Eredeti jelentése: valamely zárt tér belsejébe vagy általában befelé való irányulás, ide értve az ilyen cselekvés, történés vagy folyamat különféle módozatait. (...) Jelentésének további fejlődésével, ill. módosulásával alakult ki a cselekvés, folyamat befejezettségét kifejező (perfektív) szerepe, amely nyelvhelyességi szempontból a legtöbb vitát okozza” (Kovalovszky 1980: 281). Itt a *be* igekötőnek a következő használati területeit különítik el: a) pusztán analógiás hozzákapcsolás; felesleges igekötő-használat (*bebiztosít*, *bepótol*); b) más hagyományos igekötő kiszorítása, analógiás hatásra vagy idegen mintára, máskor pedig a hagyományostól eltérő jelentésárnyalat kifejezésére (*beáru*, *bevár*); c) újszerű kapcsolatok esetében (*begerjed*, *beszervez*), d) áligekötőként (*befolyásol*); e) a *felé*, *fele* irányjelző névutóval (*befelé*, *befe*); f) a *bele*, *belé* határozószóként és igekötőként, de ez „(...) elsősorban a cselekvésnek, mozgásnak valamely test, anyag, tömeg belsejébe, részei közé vagy egy zárt, szoros térbe való behatolását vagy odatartozását fejezi ki” (Kovalovszky 1980: 282).

A *Strukturális magyar nyelvtan* (2000) a *be* igekötőnek következő jelentéseit különíti el: a) irányjelentés ('befelé' = valaminek a határán belülré, belsejébe, közepébe stb.); b) teljesség, totalitás: „Ebben a jelentésében a *be* igekötő elsősorban a 'tesz vmit vhova' és 'tesz vmit vmilyenné' jelentésmozzanatot tartalmazó tranzitív cselekvésigékhez és a 'valík vmilyenné' jelentésmozzanatot tartalmazó, (...) intranszítív igékhez járul produktívan. (...)”; c) telítettség, szaturativitás: „A *be* igekötőnek ez a jelentése (...): 'relatíve) nagy vagy kielégítő mértékben [végzett cselekvés] (...) az

igekötő eredeti irányjelentésétől teljesen elszakadt grammatikai, mégpedig akcióminőség-jelentés. (...) A *be* igekötő ebben a jelentésében két igecsoport tagjaihoz járulhat produktívan: olyan morfológiailag komplex igékhez, amelyek tartalmazzák az 'eszik' vagy 'iszik' jelentésmozzanatot (...), valamint étkezésnevekhez (...)" (Kiefer–Ladányi 2000: 484–493).

4. *Be* igekötővel létrejött neologizmusok

A következőkben néhány *be* igekötős igét mutatok be azok közül, melyek az elmúlt években jelentek meg a magyar nyelvben, így neologizmusnak tekinthetjük őket. Közülük néhány a szleng stílusrétegbe tartozik, így megtalálható az elmúlt években megjelent szlengszótárakban is megtalálható (ha van, a szlengszótárakbeli magyarázatra az igék részletezésénél utalok). Céлом nem az, hogy kimerítő gyűjteményt közöljek, sokkal inkább az, hogy azokból a *be* igekötős igékből mutassak be néhányat, amelyek vagy teljesen újak a nyelvben, vagy korábban más igekötővel fejeztek ki (hasonló vagy részben különböző) jelentést. A bemutatott igékben közös még az is, hogy vagy nem találhatók meg az *Értelmező kéziszótár* 2003-as kiadásában (a továbbiakban ÉKSz.²) sem, vagy ha meg is található, teljesen vagy részben más jelentésben szerepelnek ott; erre példákat a lenti elemzésekben közlök.

Elemzésemben az igealak után megadom annak jelentését, értelmezését – az értelmezések egy része tőlem, más része az említett szótárakból, illetve internetes forrásokból származik (a forrást mindenhol jelzem a magyarázat után). Minden estében közlök néhány olyan, az internetről származó példamondatot is, melyekben megjelenik az adott ige. Röviden vázoló az ige szemantikai szerkezetét, különös tekintettel arra, hogy miért éppen a *be* igekötővel összekapcsolódva jött létre az alakulat. Tekintsük tehát át néhány *be* igekötős új szavunk előfordulását, jelentését!

1) *befigyel*: 1. 'létezik, jelen van, megtörténik, megeshik.' (<http://szleng.blog.hu>) 2. 'látszik, kilátszik' (SzlengSz.)

Példák: 1. „A Király utca 9. udvarában is *befigyel* a muskátli” (internet), „Debrecenbe is *befigyel* a Teszkó-dal” (internet), 2. „Elég vicces, amikor a fekete nadrág alatt *befigyel* a fehér zokni” (SzlengSz.).

Mint az a fenti példákból is látható, ez az ige két különböző jelentésben is használatos. A két jelentés ('jelen van', illetve 'látszik') összefüggésben van egymással. Érdekes, hogy azokban az esetekben is a *be* igekötő jelenik meg, amikor egyébként nem befelé, hanem éppen kifelé irányulásról, kilátszásról van szó. Új jelentésről lévén szó szintén megfigyelhető, hogy néha a *Hol?* kérdésnek megfelelő raggal áll (locativus, a fenti példák között: *udvarában*), más esetekben pedig a *Hová?* kérdésre felelő rag kapcsolódik hozzá (lativus, a fenti példák között: *Debrecenbe*).

2) *befordul*: 1. 'erőteljes, negatív érzelmi hatás következtében' zárkózottá válik, a külvilággal való kapcsolatát elveszíti' (<http://szleng.blog.hu>). 2. 'megsértődik' (SzlengSz.).

Példák: 1. „Kicsit *befordul* a Heaven Street Seven énekese” (internet), 2. „Annyit gúnyolódtak Adrin, hogy egész estére *befordult*” (SzlengSz.).

A fenti két jelentésnek megfelelően két példamondat olvasható a *befordul* ige esetében. Az ÉKSz.²-ben három jelentést is találunk ennél az iginél, azonban rögtön feltűnik, hogy egyik sem egyezik meg a fent vázolt jelentésekkel: 1. Vhol úgy kanyarodik el vmerre, hogy más (zártabb) helyre jut. Betér, belép vhovra. 2. Fektében a fal felé fordul. 3. Belefordul.

Az újabban megfigyelhető 'zárkózottá válik', illetve 'megsértődik' jelentések inkább a korábban használt *magába fordul* kifejezéssel mutatnak rokonságot, hiszen a *befordul* ilyen jelentése is – metaforikusan – az introvertáltságot, a (negatív) lelki dolgokban elmélyedést fejezi ki.

3) *begyűjt*: 'megszerez, összegyűjt, elnyer'. Az ÉKSz.²-ben ennek az iginél a következő jelentéseit olvashatjuk: 1. Több helyről egy helyre gyűjt, hord vmit. <Kétes elemeket> rövid időre (tömegesen) rendőri őrizetbe vesz. 'Letartóztat, bekísér' jelentésben említi a MSzlengSz. is.

Példák: „Az ünnepek után nem sokáig tétlenkedtek a nemzetközi adathalászok, 2010 első munkanapján reggeli levelükben ezúttal a CIB bank ügyfeleinek személyes adatait szeretnék *begyűjteni*” (internet), „(...) ha víruspajzs valamint tűzfal nélkül kerül egy számítógép az internetre, közel 4 perc alatt már *begyűjt* valami jópofa vagy kevésbé jópofa dolgot” (internet).

Az igekötő – csakúgy, mint az *összegyűjt* alak esetében – a *begyűjt*-nél is a totalitás kifejezője. A *be* igekötővel azonban térbeli irányultságot és internalizálást is kifejez olyan esetekben, amikor

megszerez, elnyer valaki valamit (legyen az pozitív vagy negatív eredmény, adat, tárgy vagy elvont fogalom, pl. betegség).

4) **bejátszik**: 1. 'előáll, bekövetkezik, adódik' (<http://szleng.blog.hu>), 2. 'szexuálisan vonzó' (MSzlengSz.)

Példák: 1. „(...) itt már *bejátszik* az is, hogy szájról szájra terjed a játék jó híre” (internet), „(...) most főképp a Monti (= Mountain Bike), ilyen akarok összerakni. Elsősorban városi kerekerekesre bicikliutakon, járdákon, beton, aszfalt, de némi terep is *bejátszik*, néha köves út, néha erdő” (internetes fórum), 2. „Nagyon *bejátszik* nálam ez a kiscsaj” (MSzlengSz.)

Ennek az igekötős igének az ÉKsz.² a következő jelentéseit adja meg: 1. (A labdát vagy a korongot) szélről befelé vagy a kapu előterébe juttatja. 2. <játékos> sokat mozog a pályán, ott van mindenütt. 3. <(Rádió-, tévé)műsorba> régi vagy előzetesen fölvetett anyagot beiktat. Látható, hogy egyik korábbi jelentéssel sem egyeznek újabb jelentései, melyek egymástól is különböznek. 'Előáll, bekövetkezik, adódik' jelentésében rokonságot mutat a *szerepet játszik, belejátszik valamibe, közrejátszik valamiben* korábbi keletkezésű alakulatokkal. A *játszik* fő mindenesetre a megtörténés lehetőségét, esetleges kockázatosságát eleveníti fel.

5) **bekattan**: 1. 'elveszíti a türelmét; idegileg kikészül, megzavarodik, megőrül', 2. 'elfárad' (SzlengSz.), 3. 'begyullad' (SzlengSz.)

Példák: 1. „Mire képes a nő, ha *bekattan*?” (internet), 2. „Annyit táncoltam, hogy teljesen *bekattant* a lábam” (SzlengSz.), 3. „Csak két gombóc fagyit ettem és máris *bekattant* a torkom” (SzlengSz.).

A *kattan* ige jelentése az ÉKsz.² szerint: 'valami, különösen rugós szerkezet eleme valamire, valamihez csapódva rövid, (éles) hangot ad'. A szokatlan viselkedés kezdetének pillanatát jelzi valószínűleg a *kattan* ige, míg az igekötő a teljességet, véglegességet hangsúlyozza. A kompozitum megértéséhez hozzájárul még az AGY GÉP metafora is, így a „kattanás” még könnyebben értelmezhető.

6) **bepuszi**: '(Jellemzően nagy mennyiségű ételt) rövid idő alatt, mohón elfogyaszt; felfal' (<http://szleng.blog.hu>)

Példák: 'A férj hazaér a munkából, *bepuszi* 2 tányér bablevest' (internet), „(...) pillanatok alatt *bepuszi* egy üveg Unicumot a színpadon” (internet).

Ennek az igének az esetében a *be* igekötő egy önmagában teljesen más jelentésű igéhez (*puszi*) kapcsolódik, s hoz létre új jelentést. Az igekötő a befelé irányulást (étel, ital fogyasztása) fejezi ki, míg a *puszi* fő metaforikusan utalhat a gyakran gyors, mohó evés, ivás hangjaira is.

7) **betámad**: 1. 'megtámad' (SzlengSz.), 'támadást intéz vki, vmi ellen', 2. 'Valakit, valakit váratlanul, erőteljesen és ellenségesen megközelít, (verbális) harcot kezdeményez, visszavág' (<http://szleng.blog.hu>),

Példák: 1. „*Betámad* a Bing. Szerdától elérhető a Microsoft új keresője” (internet), 2. „*Betámad* a PSZ: bíróságra viszik az iskolabezárások ügyét” (internet).

Ennek az igének az esetében megfigyelhető, hogy – bár jelentése sok esetben megegyezik a *támad* igéével – a *betámad* azon túl, hogy erősen kifejezi a térbeli irányultságot, tárgy nélkül használható, intranszitiv ige, tehát igen gyakran általános szituációkban, tárgy nélkül használatos, amikor fontosabb az ágens (vagyis az, hogy ki támad), mint az, hogy kit, mit támad meg.

8) **betermel**: 'Jelentős mennyiségű ételt vagy italt (rendszerint maradéktalanul) elfogyaszt' (<http://szleng.blog.hu>), illetve 'mohón vagy gyorsan (sokat) eszik' (MSzlengSz.).

Példák: „Ivának szerencsére nagyon jó étvágya van, eddig mindent megevett, amit kóstoltattam vele. Nem is tudom, mi a kedvenc, mert mindent jóízűen *betermel*” (internet, blogbejegyzés), „Az ács, mielőtt felmenne a tetőre, még a tervezés időszakában *betermel* pár liter bort (...)” (internet).

Ez az ige – a *bepuszi*-hoz hasonlóan – szintén gyors, mohó evés, ivás esetén használatos. A táplálkozás gyorsaságát, eredményességét az igekötő irányjelölő funkcióján túl a *termel* ige 'anyagi javakat, termékeket munkával létrehoz; gyárt' (ÉKsz.²) jelentése is nyomatékosítja. Érdekes ellentmondás, hogy míg a *termel* anyagi javak létrehozását, addig a *betermel* éppen azok elfogyasztását (viszont a szervezet számára energia termelését!) jelenti.

9) **beújít**: 1. '(jellemzően a régit elhagyva, azzal szakítva) új ismeretségre vagy tárgyra szert tesz (gyakran ellop)' (<http://szleng.blog.hu>), 2. 'felújít, megújul' (SzlengSz.)

Példák: 1. „A TV2 *beújít* – Vadiúj mozifilmek a SPI-től” (internet), „*Beújít* a BKV – jönnek az alacsonypadlós trolik” (internet), 2. „*Beújít* a Coldplay – Új hangzásvilággal és új zenei stílussal rukkolna elő idén a Coldplay (...)” (internet).

Ez az igekötős neologizmus tárggyal vagy tárgy nélkül egyaránt használatos. Jelentése a korábbi *behoz egy újítást* kifejezéséhez hasonlít, vagyis a *be* igekötő a köztudatba, divatba stb. történő beemelés, behozást érzékelteti.

10) **bevállal**: 'elvállal valamit erején felül, (plusz teherként) magára vállal valamit'.

Példák: „Ki az, aki *bevállal* két monoklit egy új csajért?” (internet), „Az egykori Nagy Ő saját bevállása szerint bármit *bevállal*, hogy megszerezze a pénzt” (internet).

Ebből a napjainkban nagyon gyakran használt igekötős igéből már melléknevet is gyakran képeznek (*bevállalós*). Stílusminősítése az ÉKsz.² szerint bizalmas, jelentése pedig azonos a *vállal* szóéval a szótár szerint. A *bevállal*-t azonban gyakran olyan esetekben is használjuk, amikor valaki valamilyen veszélyes/kockázatos/extrém terhet vállal magára, sok esetben azért, hogy így hívja fel a figyelmet tetteire. A *be* igekötő így egyben azt is jelzi, hogy aki használja az említett igét, sajátjának tekinti, magáévá teszi s az ehhez kapcsolódó viselkedést, attitűdöt is interiorizálja. Mindezt alátámasztják kérdőíves vizsgálódásaim is, melyeket 2009 őszén végeztem: a megkérdezett magyar szakos egyetemisták a következőképpen indokolták, miért is tetszik nekik a *bevállal*: „összettebben fejezi ki a szó jelentését, mint a felvállal, belevág stb.”, „fiatalosan laza, könnyed, ez a hasonló jelentésű kifejezésekből hiányzik”, „ez kifejez némi többletet – vagányságot és bátorságot is érzek benne”.

11) **bevonz**: 'magához vonz, közel hoz'.

Példák: „A kiállítás szervező bíznak abban, hogy e nagybányai festészetet bemutató tárlat olyanokat is *bevonz* majd a Kortárs Magyar Galériába, akik még nem jártak falai között” (internet), „Így *vonzd be* a szerencsét az életedbe!” (internet).

A fenti példákban a *bevonz* jelentése két gyakran használt szituációban figyelhető meg. Az első esetben olyan konkrét helyszínről (galéria) van szó, ahová valóban *bemegy*, *betér*, *benéz* stb. az érdeklődő, tehát térben befelé halad. Az ilyen helyzetek mintájára már lehet elképzelésünk arról, hogyan lehet valamit vagy valakit (szerencsét, szerelmet, egy személyt) *bevonzani* az életünkbe. Ebben az esetben az absztrakt fogalom (élet) forrástartománya egy térbeli hely (épület), ahová lehetséges *belépni*, ahonnan lehetséges *kilépni* stb. Az ÉLET ÉPÜLET fogalmi metafora részeinek számba vételével érthetővé válik a *bevonz* jelentésszerkezete is.

5. Összegzés

Amint az a fenti példákból és elemzésekből is látszik, olyan nagy számban és folyamatosan jelennek meg *be* igekötővel használt új szavak napjaink magyar köznyelvében, hogy jelenlétüket, terjedésüket nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Az első hallásra gyakran furcsa, nem is mindig teljesen egyértelmű szavak jelentése rövid jelentéstani elemzést követően általában világossá válik; az azonban, hogy meggyökeresednek-e ezek az újdonságok a magyarban, a nyelvhasználókon, az ő nyelvhasználatukon fog múlni.

Hivatkozott irodalom

Balogh Judit 2000. Az igekötő. In: Keszler Borbála szerk. Magyar grammatika. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Grétsy László – Kovalovszky Miklós főszerk. 1980. Nyelvművelő kézikönyv. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kiefer Ferenc szerk. 2000. Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kövecses Zoltán 2009. Magyar szlengszótár. Budapest: Akadémiai Kiadó. (MSzlengSz.)

Parapatics Andrea 2008. Szlengszótár: a mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomköri szinonimamutatóval. Budapest: Tinta Könyvkiadó. (SzlengSz.)

Pátrovics Péter 2002. Néhány gondolat a magyar igekötők eredetéről, valamint aspektus- és akcióminőség-jelölő funkciójuk (ki)alakulásáról. *Magyar Nyelvőr* 481–489.

Pusztai Ferenc főszerk. 2003. Magyar értelmező kéziszótár. Budapest: Akadémiai Kiadó. (ÉKsz.²)

<http://szleng.blog.hu>

Budapest, 2010-02-09

Sólyom Réka